

Lingvistik IV – Konstituenter och frasstruktur

Dagens föreläsning kommer att ta upp:

- Konstituenter (Fraser och satser)
  - Konstituenttester
- Fraser
- Frastyper och frastrukturer

1. Konstituenter

När vi tittar på hur en mening är uppbyggd kan vi konstatera att ord kan grupperas i enheter som kan vara större än enskilda ord. Det allmänna uttrycket för dessa enheter är KONSTITUENTER (constituents). Vi har i princip två typer av konstituenter: FRAS (phrase) och SATS (clause). Något förenklat kan man säga att ord bildar fraser som i sin tur bildar satser.

Ord => Fras => Sats

Vi kan dock konstatera att konstituentstrukturerna är rekursiva vilket gör att fraser och satser kan ingå som delar av andra fraser och satser. Vi kan se hur konstituentstrukturen fungerar genom några exempel. I (1) har vi en mening som består av tre ord,

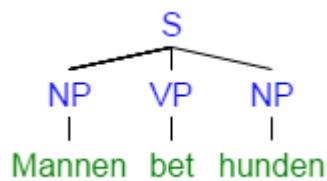
(1) Mannen bet hunden.

Substantivet ”mannen”, verbet ”bet” och substantivet ”hunden”. Meningen uttrycker en situation där två separata aktörer ”mannen” och ”hunden” representeras av var sitt substantiv, och dessa är relaterade genom ett skeende, som representeras av verbet ”bet”. Om all meningar var som denna, där varje företeelse vi vill uttrycka kan representeras av ett enskilt ord hade vi inte behövt begrepp som fras och bisats. Ofta behöver vi dock uttrycka mera specifika beskrivningar, t.ex.

(2) Den galne mannen med den vilda blicken bet den stackars hunden.

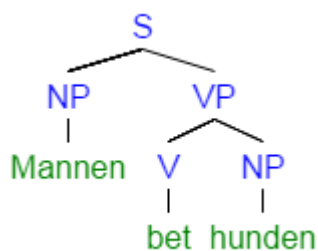
Vi har i stort samma skeende med samma aktörer men mer specificerat. Vi har nu tre konstituenten: ”den galne mannen med den vilda blicken”, ”bet” och ”den stackars hunden”. Orden som ingår i varje konstituent är således närmare knutna till varandra än till orden i de övriga konstituenterna. Vi säger att vi har tre FRASER som bildar en SATS. Eftersom satsen kan stå som självständig utsaga kallar vi det för en HUVUDSATS (main clause). Om vi jämför (1) och (2) kan vi se att vi har byggt ut ”mannen”, ”bet” och ”hunden” för att ge en rikare beskrivning av händelsen. Dessa ord som utgör själva kärnbetydelsen för de begrepp som beskrivs och som inte kan utelämnas kallas för HUVUD eller HUVUDORD (head). Orden som utökar beskrivningen av huvudorden kallas ofta allmänt för BESTÄMNINGAR (modifiers) men har i svensk grammatisk tradition olika termer beroende på vilken fras de ingår i.

Vi har konstaterat att vi har tre konstituenten i form av fraser i (1) och åtminstone tre konstituenten i (2). Frågan är hur de är strukturerade. Har de alla samma relation till varandra som i Figur 1.

Figur 1. Konstituentstruktur av ”mannen bet hunden” (snäv verbfras)

eller är vissa konstituentdelar av en konstituent som är mindre än satsen men större än de individuella fraserna. Inom de flesta syntaktiska teorier anser man att ett lexikalt verb tillsammans med dess hjälpverb bildar en konstituent med objekt och nödvändiga adverbial. Vi får då en struktur som i Figur 2.

Figur 2. Konstituentstruktur av ”mannen bet hunden” (vid verbfras)

Argumenten för att se hela ”bet hunden” som en konstituent bygger på hur konstituenterna fungerar i satsen. Man kan med hjälp av olika KONSTITUENTTESTER visa att ”mannen” och ”bet hunden” är konstituenterna, och att konstituenten ”bet hunden” i sin tur innehåller konstituenten ”hunden”, men att ”bet” i sig själv inte är en konstituent. Vanliga konstituenttester är:

- Ersättning
- Frågeordsfrågor
- Flyttning

Om vi testar den mer komplexa varianten av meningen, ”Den galne mannen med den vilda blicken bet den stackars hunden i torsdags” kan vi se hur testen visar på vad de olika konstituenterna är. Inte alla tester fungerar lika bra på alla typer av konstituenterna eller på konstituenterna i alla typer av meningar, men sammantaget ger testerna en indikation om strukturen.

Ersättning

Ersätt den sträng av ord som skall testas med ett pronomen eller annan pro-form.

1. Han bet den stackars hunden i torsdags.	Han = den galne mannen med den vilda blicken.
2. Den galne mannen med den vilda blicken gjorde det i torsdags.	gjorde det = bet den stackars hunden
3. Den galne mannen med den vilda blicken bet den stackars hunden då .	då = i torsdags
4. Den galne mannen med den vilda blicken bet den i torsdags.	Den = den stackars hunden.

Frågeordsfrågor

1. Vem bet den stackars hunden i torsdags?	Svar: den galne mannen med den vilda blicken

2. Vad gjorde den galne mannen med den vilda blicken i torsdags?	Svar: bet den stackars hunden
3. När bet den galne mannen med den vilda blicken den stackars hunden?	Svar: i torsdags
4. Vad bet den galne mannen med den vilda blicken i torsdags?	Svar: den stackars hunden

Flyttning

1. Det var den galne mannen med den vilda blicken som bet den stackars hunden i torsdags.
2. Det var i torsdags som den galne mannen med den vilda blicken bet den stackars hunden.
3. Det var den stackars hunden som den galne mannen med den vilda blicken bet i torsdags.
4. ?Det var bet den stackars hunden som den galne mannen med den vilda blicken i torsdags.

De två första testen visar att ”bet den stackars hunden” är en konstituent, men det tredje typen av test fungerar dåligt för verbfraskonstituent. Dock kan visa med de två första testerna att det inte fungerar med att låta ”bet” vara en konstituent för sig själv.

3. *Den galne mannen med den vilda blicken **gjorde** den stackars hunden i torsdags.
4. ***Vad** gjorde den galne mannen med den vilda blicken den stackars hunden i torsdags?

Betydelsemässigt kan man också visa att det lexikala verbet och dess nödvändiga bestämningar, dvs objekt och obligatoriska adverbial, tillsammans skapar betydelsen i satsen och att betydelsen av verbet kan bli väldigt annorlunda beroende på vilken bestämning det kombineras med, t.ex. får ”spelar” en hel annan betydelse i exemplen nedan beroende på objektet.

5. Han spelar piano.
6. Han spelar en massmördare.

Emellertid har den delen av satsen som bara består av hjälpverb och huvudverb (lexikalt verb) en tradition i deskriptiv grammatik, och användas därför för att beskriva strukturen på de verbala elementen i verbfrasen. Josefsson (2009) skiljer dem åt genom att använda benämningen verbfras i SNÄV BEMÄRKEELSE för enbart hjälpverb och huvudverb (7) och verbfras i VID BEMÄRKEELSE för verb plus nödvändiga efterbestämningar (objekt/adverbial) som i (8).

7. Olle sparkade bollen (snäv bemärkelse)
8. Olle sparkade bollen (vid bemärkelse)

Verbfrasen i vid bemärkelse demonstrerar en viktig princip i syntaxen, nämligen att konstituenten kan bestå av andra konstituenten. I de här fallen att fraser består av andra fraser. Rekursivitet är t.o.m. sådan att fraser kan ha bisatser som del av sig t.ex. relativsatser som i

- (9) Mannen som bet hunden är galen.

Här består nominalfrasen ”mannen som bet hunden” av en efterbestämning som är en sats ”som bet hunden” som i sin tur kan analyseras i sina delar: ”som” + ”bet” + ”hunden”. Olika konstituenten har dock en systematisk inre struktur vilken kan beskrivas, så som strukturen hos olika frastyper.

Analysuppgift

Vilka är konstituenterna i följande meningar?

1. Spåren leder mot den spanska solkusten.
2. Jag har varit mycket stark.
3. De övriga tre rödgrönrosa partierna planerar att stoppa förslaget.

2. Fraser

En fras består av ett huvudord samt dess eventuella bestämmningar. Observera att en fras kan bestå enbart av ett huvudord. Fraserna får sitt namn efter vilken ordklass som är dess huvudord. De vanligaste fraserna är listade nedan, huvudordet är understruket:

(10)	Substantivfras/Nominalfras	en jättestor <u>presenning</u>
(11)	Verbfras (snäv)	kan ha <u>präglat</u>
(12)	Adjektivfras	lite <u>sur</u>
(13)	Adverbfras	oerhört <u>mycket</u>
(14)	Prepositionsfras	<u>från</u> medeltiden

Notera dock att pronomen kan vara huvudord i substantivfraser och particip i adjektivfraser. Läggs också märke till att det är prepositionen som är huvudord i prepositionsfrasen. Det är relationen som uttrycks med prepositionen som är kärnan i prepositionsuttrycket.

Vi kan se i hur prepositionsfraser uppför sig i olika strukturer att den efterföljande nominalfrasen ofta kan utelämnas men det kan inte prepositionen.

Var tog den vägen?

- (15) Den flög över taket.
- (16) Den flög över.
- (17) *Den flög taket

Var skall jag göra av den?

- (18) Lägg den i lådan
- (19) Lägg den i
- (20) *Lägg den lådan

Frasstruktur

Strukturellt beskrivs fraserna enligt följande

Nominalfras, Adjektivfras, Adverbfras

förbestämning + huvudord + efterbestämning

Hos Nominalfrasen kallas förbestämningarna för FRAMFÖRSTÄLLDA ATTRIBUT och efterbestämningarna för EFTERSTÄLLDA ATTRIBUT. Ofta bryts ARTIKLAR och BESTÄMMARATTRIBUTEN ut från de framförställda attributen och redovisas som en egen kategori.

Prepositionsfras

Förbestämning +preposition + rektion

Traditionellt kallas huvudordet i prepositionsfrasen enbart PREPOSITION och den komplementerande konstituenten som normalt är en nominalfras eller bisats för REKTION. Förbestämningar till prepositionen är en rätt begränsad grupp och inkluderar adverb som ”mitt”, ”strax” och ”precis” i prepositionsfraserna nedan.

- (20) mitt i tavlan
- (21) strax utanför Linköping
- (22) precis på pricken

Tidigare har man analyserat prepositioner utan rektion som adverb, men nu ser man dem som prepositioner där prepositionen är underförstådd som i (16) och (19) ovan.

Verbfras

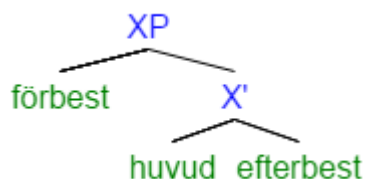
hjälpverb + huvudverb

I verbfrasen är huvud verbet huvudordet och de verb som ytterligare specificerar verbskeendet kallas hjälpverb. Som tidigare diskuterats så ingår det i den vida definition av verbfrasen efterbestämningar så som nominalfraser och prepositionsfraser. Strukturen är då

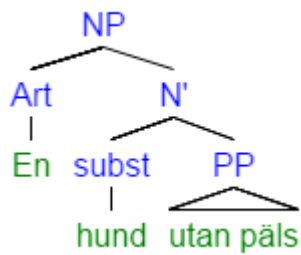
hjälpverb+huvudverb+komplement

Frasers gemensamma struktur: X-bar

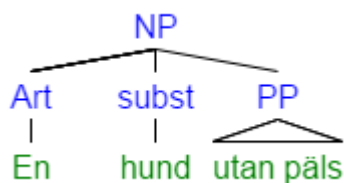
Det faktum att alla fraser har ett huvud med för och efterbestämningar där kopplingen ofta är starkast mellan huvud och efterbestämningarna har lett till hypotesen att alla fraser i alla språk har samma struktur, enligt nedan.

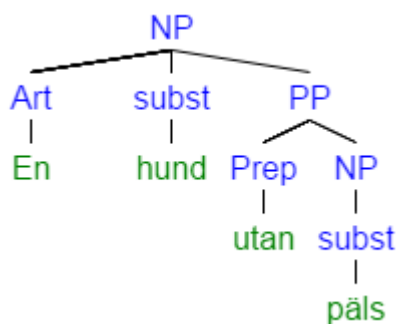
X-et symboliserar vilken typ av fras som helst, och mellanstrukturen som representeras med primtecknet var från början en överstrykning (bar) vilket gör att den strukturen brukar kallas X-bar struktur. En nominalfras skulle då kunna representeras enligt följande:

I deskriptiv grammatik brukar man emellertid använda en struktur utan mellannivån och får då en flergrenad struktur som nedan:

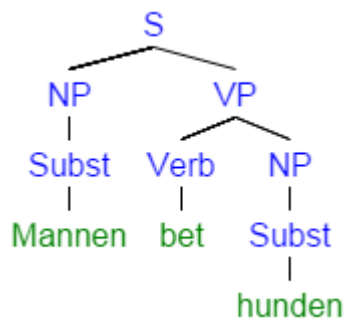
Notationen vid prepositionsfrasen anger att den kan analyseras ytterligare. En fullständig analys skulle se ut så här:

Oftast räcker det dock med en linjär uppdelning om analyser enbart gäller en nivå. Det är då nödvändigt att ange vilken funktion de olika delarna har

Artikel	Huvudord	Efterbestämning/Prepositionsattribut
En	hund	utan päls
Artikel	Substantiv	Prepositionsfras

Det är viktigt att påpeka att alla öppna ordklasser som fungerar som delar av en större struktur betraktas som fraser även om de bara består av ett ord. Satsen ”mannen bet hunden” får därför följande struktur:

2.1 Nominalfrasen

Nominalfrasens struktur visad i Fig. 1.

	Artiklar/Best. attribut	Förbestämning	Huvud	Efterbestämning
Jag minns	den där		honom Peter	
	alla	fina varma	flickan	med rött hår
	en	bättre	dagar	på landet
	den	bästa	historia	än den
	en	bra	resan	som jag upplevt
	en	bra	resa	

Fig. 3. Nominalfrasstruktur

Värt att notera här är att pronomen kan utgöra huvud i en nominalfras.

2.1.1 Framförställda attribut

Artiklar

Utgörs av en bestämd eller obestämd artikel

(8) en   flicka
       obest art   ho

(9) den   röda   bilen
       best. art.   ho

Notera att det är en skillnad på analysen av ”den/det” när det förekommer en förbestämning som i (9) och när detta saknas, som i (10). Skillnaden tydliggörs när de kontrasteras mot engelskan

Den röda bilen = the red car

Den bilen = that car

Bestämmarattribut

Utgörs av nominalfraser eller räkneord

(10) den där/den bilen
bestattr ho

(11) två bräder
bestattr ho

Adjektivattribut

Utgörs av en adjektivfras, ofta ett enskilt adjektiv eller particip

(12) min lilla vän
adj attr ho

(13) det väldigt stora havet
adj attr ho

Genitivattribut

Utgörs av possessiv pronomen och nominalfraser i genitiv

(14) min lilla vän
gen attr ho

(15) Kalles bok
gen. attr ho

Måttsattribut

Utgörs av nominalfraser som uttrycker längd, vikt, utsträckning o.s.v

(16) ett glas vin
måtsattr ho

(17) en meter tyg
måtsattr ho

2.1.2. Efterställda attribut

Prepositionsattribut

Utgörs av prepositionsfraser

(18) huset vid havet
ho prepositionsattr

- (19) tanken på att han skulle sitta ensam
ho prepositionsattribut

Satsattribut

Utgörs av satsers så som att-satser, relativsatser och indirekta frågesatser

- (20) pojken som jag känner
ho satsattr

- (21) frågan om vi skulle klara det
ho satsattr

Adverbattribut

Utgörs av adverbfraser som normalt består av ett enskilt adverb

- (22) mannen där
ho advattr

- (23) vägen hem
ho advattr

Apposition

Utgörs av en reducerad sats

- (24) Lisa, sedan många år läkare på US
ho apposition

2.2 Verbfrasen

Verbfrasens struktur visas i Fig. 4

	hjälpverb		huvudverb
Skeppet			sjunker
		har	sjunkit
		hade	sjunkit
		kommer att	sjunka
	skulle	komma att	sjunka
	skall	ha	sjunkit
	skulle	ha	sjunkit
	kommer att	ha	sjunkit
	kan komma att	ha	sjunkit

Fig. 4. Verbfrasstruktur

Utgörs av huvudverb och eventuella hjälpverb

- (25) (Flickan) skulle ha kunnat stanna
 hjälpverb hjälpverb hjälpverb huvud infinit
 finit infinit infinit

Det lexikala verbet har en stor betydelse i satsen. Dess grammatiska egenskaper styr vilka övriga konstituenten som kan ingå i satsen. Vissa verb som "sover" tillåter inga efterbestämningar/komplement i form av objekt. Medan andra verb tillåter två eller tre.

- (24) Kalle sover.
 (25) *Kalle sover Olle.
 (26) Kalle sköt Olle.
 (27) Kalle tillfogade Olle ett köttår.

Verbens olika egenskaper att ta objekt och nödvändiga adverbial kallas TRANSITIVITET.

Vad har följande verb för transitivitet: *testa, arbeta*?

2.3 Adjektivfras

Figur 5. illustrerar typen av huvudord och bestämmningar i en adjektivfras.

	förbestämning	huvud	efterbestämning
Vädret var	för	behagligt varmt	för att vara njutbart
	otroligt	kallt bra	nog

Fig. 5. Adjektivfrasstruktur

Utgörs av ett adjektiv eller particip som huvud och eventuella bestämmningar (ofta gradadverbial)

(28) mycket stark
 gradadvl ho

(29) helt uttröttad
 gradadvl ho

2.4 Adverbfras

Figur 6 visar adverbfrasens struktur. Som framgår av tabellen finns det stora likheter mellan adjektivfraser och adverbfraser.

	förbestämning	huvud	efterbestämning
Jag pratade med honom	ganska	igår ofta	
	så	nu tydligt	precis jag kunde

Fig. 6. Adverbfrasstruktur

Adverbfrasen utgörs av ett adverb och dess eventuella bestämmningar.

(30) (Doris sprang) mycket snabbt.
 gradadvl ho

(31) (Melker saltade) kraftigt
 ho

2.5 Prepositionsfras

Prepositionsfrasen består av två obligatoriska delar där prepositionen utgör huvudet. Nominalfrasen som ingår kallas traditionellt ”reaktion” men har vissa objektsliknande egenskaper, bl.a. får den objektskasus när den är ett pronomen. Strukturen syns i Fig. 3.

	preposition	reaktion
Jag träffade henne	för	ett samtal
	vid	kiosken
	på	lördagen
	av	en händelse

Fig. 3. Prepositionsfrasstruktur

Notera här att det är viktigt att skilja på verb + prepositionsfras och partikelverb+nominalfras

Han tog av gröten (från spisen)   partikelverb + nominalfras

Han tog av gröten (för att smaka)   verb + prepositionsfras

3. Analysuppgift

Dela upp följande satser i de fraser de utgörs av.

- (32)   Polisen söker tre gärningsmän.
- (33)   Birgitta fick en liten svamp i citronträdets kruka.
- (34)   Alla byggare har plötsligt insjuknat.